

3. Мерлин В.С. Лекции по психологии мотивов человека. – Пермь, 1998. – 421 с.

* * *

В статье проведен анализ основных подходов к определению понятий «профессия», «профессионализация», «профессиональное мастерство». А также представлены результаты экспериментального исследования, в ходе которого были выявлены основные мотивы профессионального выбора курсантами высших военных учебных заведений.

* * *

The results of the research of basic kinds of motivation of students as the reason for their option of military colleges on the base of theoretical analysis are presented.

И.Ә. Абеуова

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ БІЛІМГЕРЛЕРІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ МӘСЕЛЕСІ

Психология ғылымында психологиялық қолдау феномені тек кейінгі кездерде ғана игеріле бастады (А.Г. Асмолов, О.С. Газман, И.Б. Котова, К. Роджерс, Е.Н. Шиянов, т.б.). Психологиялық және әлеуметтік әдебиеттерді талдаудың нәтижесінде қолдаудың бірнеше түрлерін бөліп қарастыруға болады: педагогикалық қолдау, әлеуметтік қолдау, отбасылық, ерлі-зайыптылық. Білім берудің гуманистік парадигмасына сәйкес, ресей зерттеушілерінде қолдау мәселесі – педагогикалық қолдаудың теориясы мен практикасында қарастырылған (Е.В. Абаева, В.П. Бедерханова, О.С. Газман, И.Д. Фруммин, т.б.). Бұл жағдайда педагогикалық қолдау, превентивті және оперативті көмек көрсетуге бағытталған білім беру процесінің іс-әрекеті, деп түсініледі. Оның психологиялық аспектісі, өмірлік өзіндік айқындалуға қатыстырылу, дағдарыстық ситуацияларда таңдау жасауға дайындау, дамуға және өзін “ашуға” кедергі жасайтын субъективті барьерлерді алып тастау, психологиялық денсаулықты нығайту, және де нақты психологиялық зақымдаушы ситуацияларда көмек көрсету (О.С. Газман, И.Б. Котова, Е.Н. Шиянов).

“Қолдау” түсінігі аса кең, жалпы ұғым болып табылады, ол – қолдауды қажет ететін адамдарға көмек көрсетіп, ол үшін бір жағдайларды шешіп немесе түзетуді көрсетеді. Семантикалық түсінікте “қолдау” клиенттің қалауынан туындайды. Оның керегінен шығады. Қандай да бір басталып қойған жұмыс және өмірде бар зат қолдауға ие болады. Әдеби зерттеулер нәтижесінде қолдаудың келесі түрлері көрсетілген:

Қамқорлық түріндегі педагогикалық қолдау (педагогтардың оқушылардың тұлғалық және әлеуметтік дамуына әсері);

Әлеуметтік қолдау (көптеген туыс емес адамдардың қолдауы);

Отбасылық қолдау (отбасы мүшелерінен алынатын қолдау);

Көбінесе ғылыми зерттеулерде психологиялық қолдау әлеуметтік, отбасылық, жұбайлар арасындағы қолдау және педагогикалық қолдаудың қажетті құраушысы ретінде көрінеді. Сонымен психологиялық қолдауға деген қызығушылық арта түсуде. Көптеген дағдарыстар, соның ішінде материалдық және рухани дағдарыстармен қатар, адамның жеке басының дағдарысы да артып келеді. Адамның толыққанды өмірінің проблемасы ерекше орында тұрады. Осылардың бәрі біздің алдымызға тұлғаны психологиялық қолдаудың әдістерін зерттеу жайлы мәселені қояды. Бұл

тұрғыдан алғанда психологиялық қолдау көрсетудің негізгі бағыттары төмендегідей болуы мүмкін:

Психологиялық профилактика – адамның жеке басының толыққанды психологиялық жетілуіне мүмкіндік туғызу, кіші топ және ұжымдардың, тұлғалық және тұлғааралық проблемалар және әлеуметтік-психологиялық қақтығыстардың алдын-алу мен әлеуметтік-психологиялық жағдайларды жақсартуға арналған ұсыныстарды жасау;

Психологиялық кеңес - тұлғаның өзін-өзі тануына, адекватты бағалауына және нақты өмір жағдайына бейімделуіне, құндылықты мотивациялық сферасының қалыптасуына, дағдарыстық жағдайларды жеңу мен үздіксіз тұлғалық өсуге көмектесетін эмоциялық тұрақтылыққа жетуге, соның ішінде басшыларға отбасылық кеңес беру.

Психологиялық коррекция (түзету) тұлғамен тұлғааралық қатынастардың үйлесімділігі мен психикалық және жеке дамуындағы ауытқуларды жоюға бағытталған белсенді психологиялық-педагогикалық әсер.

Психологиялық қолдау – қазіргі қоғамда тұлғаның еркін және үйлесімді дамуы мен мүмкіндіктерін іске асыруды психологиялық қамтамасыз ету, адамдар психологиясындағы теріс (негативті) бетбұрыстар дамуының алдын алуға, тұлғалық дамудағы қиындықтарды жеңу, ауытқуы бар мінез-құлықты түзету, өзара қатынастардағы дау-дамайлық ситуацияларды дұрыс шешу мақсаттарында іске асырылады.

Сонымен, психологиялық қолдаудың негізгі әдістері:

- психологиялық білім беру (ағарту);
- психологиялық диагностика;
- психологиялық тренинг;
- психологиялық жұмыстың жеке және топтық әдістері.

Психологиялық қолдаудың үлгісін құрастыру Л.С. Выготскийдің, О.С. Газман, А.В. Петровский, В.А. Петровский, Рубинштейн еңбектеріне негізделеді.

Психологиялық қолдау тұжырымдамасын дамыту үшін тұлғаның субъектілігі идеясы аса маңызды. Оның туындауы Л.С.Выготскийдің адамды түсінудегі іс-әрекеттік тұрғысы мен Рубинштейннің сана мен іс-әрекеттің біртұтастығы және де тұлға, бұл – ең бастысы субъект, өз белсенділігін алып жүруші деген еңбектерімен байланысты.

Н.Н. Загрядская зерттеуі жоғарғы сынып оқушыларын психологиялық қолдау проблемаларын шешуге арналған. Автордың айтуынша психологиялық қолдау мектеп психологы жұмысының маңызды бөлігі және ол топтық сипатта болуы мүмкін. П.Н. Загрядская, жоғарғы сынып оқушыларының өзін-өзі тануын және өзін-өзі түсінуін өмірге қажетті етіп қалыптастыруда психологиялық қолдау қажет – дейді. Автордың ойынша психологиялық қолдау жеке адамның дамуына бағытталуы қажет. Оның тұжырымдауынша, психологиялық қолдау экзистенциалды мәселелерді шешуге қажетті және ең бастысы жағымды өзіндік қатынасты, белсенділікті, жауаптылықты, дербестікті қалыптастыруға бағытталуы қажет [1].

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінде бірнеше жылдан бері бірінші курс білімгерлерімен “Өзін-өзі тану” сабақтары өткізіліп отырғанын айта кетейік және де осы сабақтар, шын мәніндегі, психологиялық қолдау көрсету сабақтары да деген пікірдеміз.

И.Е. Лицентальдың зерттеуі техникалық университеттер білімгерлерінің бейімделуіне психологиялық қолдау көрсетуге арналған[2].

И.Е. Лилиенталь білімгерлерге психологиялық қолдау көрсетудің тиімділігі келесідей шарттарды орындауға байланысты болады деп көрсетеді: психологиялық қолдаудың жүйелілігі мен мақсаттылығы; полисубъектілік және психологиялық қолдаудың тұлғаға бағдарлылығы; бейімделу кезінде маңызды болып табылатын психологиялық қолдаудың тұлға дамуындағы жағдайларын қалыптастыруға және сол кезде маңызды болатын тұлға параметрлеріне бағыттылығы: интерналдық, жағымды өзіндік қатынас, рефлексия, дәмеленудің жоғары деңгейі, әлеуметтік-психологиялық күзiреттілік.

И.Е. Лилиенталь психологиялық қолдау көрсетудің мақсаты, жеке өмірінде кездесетін қиындықтар мен мәселелерін өз бетінше шешуге қабілетті білімгер тұлғасын дамытатын жағдайларды қалыптастыру – деп санайды.

Білімгерлерге психологиялық қолдау көрсету, олардың интериндивидті, метаиндивидті деңгейлерде өздерін көрсетулеріне көмектесу; олардың тұлғалық және кәсіби өсуіне мүмкіндік туғызатын өзара әрекеттерді ұйымдастыру, технологиялық жоспарда, автордың пайымдауынша, тұлғаға психологиялық қолдау көрсету, көмек берудің түрлі формасын қамтитын жүйе түрінде көрінеді.

А.А. Терсакованың алға қойған мәселесі педагогикалық жоғары оқу орындарындағы білімгердің тұлғалық дамуын психологиялық қолдау. Автордың айтуынша, жеке бас дамуының мәселесі, тұлғалық өзіндік айқындалу, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі реттестіру, субъективтілігін ұғыну. Өзін-өзі бағалауды қалыптастыру проблемалары тұлғалық дамудың құраушысы болып табылады, өз өмірінің маңыздылығын түсіну, білімгердің тұлғалық ұстанымын қалыптастыруға ықпал етеді[3].

Психологиялық қолдау білімгерлердің өздерінің қажетсінуімен байланысты. Психологиялық қолдау, негізінен оқытушы (психолог) және білімгерлердің өзара әрекеттесуінде іске асырылса, кейде жеке – көмек көрсетушілік сипатта болуы да мүмкін.

Н.Г. Щербанева зерттеуінің пәні, педагогикалық жоғары оқу орны білімгерлерінің кәсіптік дамуын психологиялық қызмет құралдарымен психологиялық қолдау болып табылады[4].

Зерттеудің талдауы, студент жаңа жоғарғы оқу орнының білім беру үрдісіне енгенде психологиялық қолдауды қажет ететінін көрсетеді. Оқудағы жақсы көрсеткіш көбінесе қоршаған ортаға бейімделуге байланысты екені белгілі. Бұл жағдай болашақ мамандарды дайындағанда көптеген әсерін тигізеді және білімгерлердің психологиялық және физикалық денсаулықтарына да үлкен қолдау көрсетеді. Білімгерлердің дамуы мен олардың алдында туындаған мәселелер, оларға психологиялық қолдау көрсету қажеттілігін көрсетеді. Жоғарғы оқу орындарының практикалық психология қызметінің мамандарының іс жүзінде курстағыларға көптеген қолдау көрсетуге, бейімделуін жеңілдетуге мүмкіндіктері бар. Олардың бағдарламаларында мынандай іс шараларды ұйымдастыруға болады:

- ЖОО-дағы негізгі оқу әдістеріне үйрету, конспектiлеу, мәлімдемелер жасау, реферат жазулармен таныстыру, конференцияларға қатысу және тағы басқа;
- өз-өзін реттестіру әдістері, ауыртпалықпен күйзелістен арылу әдісімен, жұмыс істеу қабілетін орнына келтіру тәсілдеріне үйрету;
- жетістікке қол жеткізу мотивациясы тренингтері;
- коммуникативті құбылыстар тренингтері;
- шығармашылық ойлауды дамытуға арналған жаттығуларды қолдану практикумдары;

- білімгерлердің тұлғалық сферасында қорқыныш пен үрейді алып тастау тәсілдеріне үйрету.

Н.Г. Щербаневаның есептеуінше, жоғарғы оқу орындарында психологиялық қолдаудың негізгі міндеттері:

- білімгерлердің психикалық күйін түзету – кәсіптік дамудың тиімділігін қамтамасыз ету үшін эмоциялық күйзелістен арылту;

- білімгерлердің оқу-кәсіби іс-әрекетіне әлеуметтік-психологиялық бейімделуі және оларда оң өмірлік перспективаны қалыптастыру;

- түрлі тұрмыстық және кәсіби сипаттағы ситуацияларда тиімді мінез-құлық іскерліктері мен дағдыларына үйрету;

- білімгерлерде табысты кәсіби-педагогикалық тұрғыдан қалыптасуына мүмкіндік туғызатын қасиеттерді дамыту және қалыптастыру: педагогикалық бағыттылық, педагогикалық білгірлік, эмоциялық және мінез - құлықтық икемділік.

Осы бағыттардың бәрінде психологиялық қолдау жүйесінің іске асырылуы мүмкін. Бұндай жүйе ретінде жоғары оқу орындарындағы практикалық психология қызметі болуы мүмкін.

И.Б. Котова, Е.Н. Шиянов және А.Г. Анохиналардың пікірінше, психологиялық қолдау – бағыттылығы мен іске асырылуының тәсілі – тұлғаның өзін-өзі дамытуы.

Л.А. Петровская психологиялық қолдауды былай деп есептейді:

бұл – күрделі құрылым, адам оны субъективті қабылдайды.

Психологиялық қолдау П. Загрядская бойынша, тек қиын жағдайда ғана емес, сонымен қатар басқа да жауапкершілікті жағдайларда қажет болады.

А.Е. Айви және М.Б. Айви бойынша психологиялық көмек бұл адамға қолдау көрсету, көмек қолын созу. М. Аргайл түсінігі бойынша жақсы психологиялық қолдау адамның түрлі жағдайлардағы шешімінің тиімділігін жоғарылатады.

“Психологиялық қолдау” ұғымына байланысты түйінді мәселелердің жүргізілген талдауы, кеңес беру мен психотерапиядағы психологиялық қолдауды зерттеуге қызығушылықтың арта түскенін көрсетеді.

Психологиялық кеңес беру, бұл – жеке-даралықтар, бірегей тұлғалар арасындағы диалог. Диалог үшін әдеттегі қарым-қатынас тілі, әдеттегі сөздер жеткіліксіз. Әлемге деген түрлі көзқарастардың бірігуі, өзара түсіністік, ішкі әлемдерінің түйісуі қажет. Кеңес берушіні клиент таңдайды, ал диалог іске асады ма, әлде іске аспайды ма, оған негізінен кеңес беруші жауапты. Осындай күрделі процесте психологиялық қолдау көмекке келеді.

Психологиялық қолдау көбінесе клиентке деген гуманистік тұрғыға жақынырақ болады, өйткені оның белсенділігі және әртүрлі оң өзгерістерге деген құлшынысына байланысты. Осы психологиялық бағыттағы кеңес беруші мен психотерапевтер дәл осы мағынада бірігеді – деуге болады.

Психологиялық әдебиетте кеңес беру мен психотерапияның аражігін анық айқындау мүмкін емес.

Глэддингтің көрсетуінше, теоретиктер де, практиктер де кеңес беруде, оның әртүрлі кезеңдерінде, міндетті түрдегі маңызды элементі ретінде психологиялық қолдауды пайдалануы қажет.

Психологиялық қолдаудың маңызды компоненттері Р. Кочюнас бойынша мақұлдау және тыныштандыру болып табылады. Консультациялық байланысты құру мен күшейтуде осы техникалар өте маңызды. Клиент рухын келісім немесе түсінуді көрсететін қысқаша сөйлеммен, мәселен: “Жалғастырыңыз”, “Иә, түсінемін”, “Жарайды”, “Сонымен”, т.б. демеп отыру қажет. Клиентті психологиялық қолдаудың

тағы бір маңызды компоненті клиентті тыныштандыру болып табылады. Бұл да консультанттың келісімін көрсететін қысқа сөйлемдері: “Өте жақсы”, “Дұрыс айттыңыз”, “Бұл жеңіл емес”, “Білемін, ауыр болатынын, дегенмен сіз осыны жасауыңыз керек” және т.б.

К. Роджерстің клиентке – ортақталынған (бағдарланылған) тұрғысы кеңес берудің тиімділігі туралы ой-пікірлерге үлкен ықпал етті.

К. Роджерс терапиялық ахуалды орнатудың ең маңызды элементтерінің бірі – шынайылық, адалдық деп санайды. Шынайылыққа үйренуге болмайды, дегенмен кеңесшінің клиенттің ішкі әлеміне кірулерін қауіп-қатер емес, қолдау деп қабылдауы керек.

К. Роджерс, сонымен қатар көмектік қатынастардың орнауы мен психологиялық қолдауға сенімінің мәніне де көңіл бөледі[5].

Демек, кеңес беру мен психотерапияның бүкіл процестері психологиялық қолдау актілері болып табылады.

Психологиялық қолдаудың мақсаты - өзін-өзі оқытуы мен өзін-өзі тәрбиелеуінің механизмдерін қалыптасыра отырып тұлғаның өзін-өзі нәтижелі дамытуына қажетті жағдайларды жасау. Осындай жағдайда әрбір адам өзіне -өзі психолог, өз тағдырының қожасы болады. Психологиялық қолдаудың маңызды құраушылары: мақұлдау және тыныштандыру, жылылық, қамқорлық, жоғары бағалау, қабылдау, сыйлау және түсіну, осылардың бәрі психотерапиялық ахуалды құрудың басты элементтері болып табылады.

Блохер психологиялық қолдау төмендегі жағдайларға әсер етеді деп санайды:

- мінез-құлықты өзгертуді жеңілдетуге;
- клиенттің қарым-қатынасты орнатып және қолдап отыру қабілетін жетілдіруге;
- клиенттің өнімділігін және қиындықтарды жеңу қабілетін өсіруге;
- шешім қабылдау процесіне көмектесуге.

Р. Кочюнас – кеңес беруде проблема туындағанда немесе клиентті қолдау, көмектесу қажет болғанда сезімдерге көңіл аудару қажет деп ойлайды, олардың арасында қорқыныш, мазасыздану, ашу-ыза, өшпенділік ерекше көрінеді.

Сонымен, ЖОО білімгерлеріне психологиялық қызмет аясында психологиялық қолдау көрсетілуі қажет деп ойлаймыз.

1. Загрядская Н.Н. Психологическая поддержка старшеклассников при решении ими экзистенциальных проблем: Дис. ... канд. психол. наук: Ростов на Дону, 1999. – 138 с.

2. Лилиенталь И.В. Психологическая поддержка студентов в период адаптации к образовательному процессу вуза./ дис. к.пс.н., Ставрополь, 2000. – 140 с.

3. Терсакова А.А. Психологическая поддержка личностного развития студента в педагогическом вузе: Дис. ... канд. психол. наук: Ставрополь, 2002. – 155 с.

4. Щербанева Н.Г. Психологическая поддержка проф. развития студентов педагогического вуза средствами психологической службы: Дис. ... канд. психол. наук: Армавир, 2003. – 144 с.

5. Роджерс К. Эмпатия – психология эмоций М.: Прогресс, 1984. - 230 с..

* * *

В статье рассматриваются проблемы психологической поддержки студентов вуза в контексте социально – психологической службы.

The problems of psychological support of students as part of university social-psychological service activity are considered.

Ж.Д. Жукешева

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ РАБОТА С ОСУЖДЕННЫМИ ЗА ТЕРРОРИСТИЧЕСКИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В УЧРЕЖДЕНИЯХ УГОЛОВНО-ИСПРАВИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Терроризм на сегодняшний день является реальной угрозой, которой не могут эффективно противостоять самые развитые и технологически продвинутое государства мира. Как отмечают специалисты, проблемы терроризма в Республике Казахстан существуют и в Казахстане. Эти угрозы носят не гипотетический характер, а вполне конкретный и реальный [1]. В этой связи актуальность представляют вопросы профилактики терроризма, в частности среди осужденных за террористические преступления.

Изучение психологических особенностей осужденного террориста, в нашем случае как особого типа осужденного, заслуживает самого пристального внимания. Не зная свойств и характерных особенностей личности террориста, сложно понять причины участия в террористической деятельности, без чего, в свою очередь, невозможно вести речь о продолжении работы с ними в местах заключения, где сохраняется риск распространения радикальной идеологии и как следствие участия в деятельности радикальных группировок после завершения срока заключения [2].

На сегодняшний день в уголовно-исправительных учреждениях применяются разного рода профилактические воздействия на осужденных террористов. Основными формами таких мероприятий выступают лекции, беседы, встречи в целях разоблачения псевдоисламских экстремистских идей с авторитетными теологами, религиоведами, религиозными и общественными деятелями, психологами [3]. Оперативные службы Комитета УИС обеспечивают контроль за членами террористических и экстремистских организаций на протяжении всего срока их нахождения в учреждениях уголовно-исправительной системы [3].

Вместе с тем, хотелось бы отметить, что указанные профилактические мероприятия должны учитывать три противодействующих этой работе обстоятельства. Во-первых, процесс исправления в ходе бесед практически не достигает целей потому, что стереотипы поведения субъектов террористической деятельности достаточно прочно укоренились в их психологии, мировоззрении; как у взрослого человека их установки трудно поддаются изменению.

Во-вторых, беседы обычно недолговременны и несистемны, а негативное воздействие среды осужденных с радикальными взглядами постоянно и навязчиво.

В-третьих, когда речь идет об осужденных за террористические преступления, практически во всех случаях наблюдаются проявления религиозной зависимости, работа с которой предполагает глубинное исследование аддиктивного поведения. Квалификация же психологов, работающих с осужденными, не позволяет им проводить эту работу профессионально и результативно, в большинстве случаев ограничивается психодиагностическими процедурами общего плана. Здесь имеется в